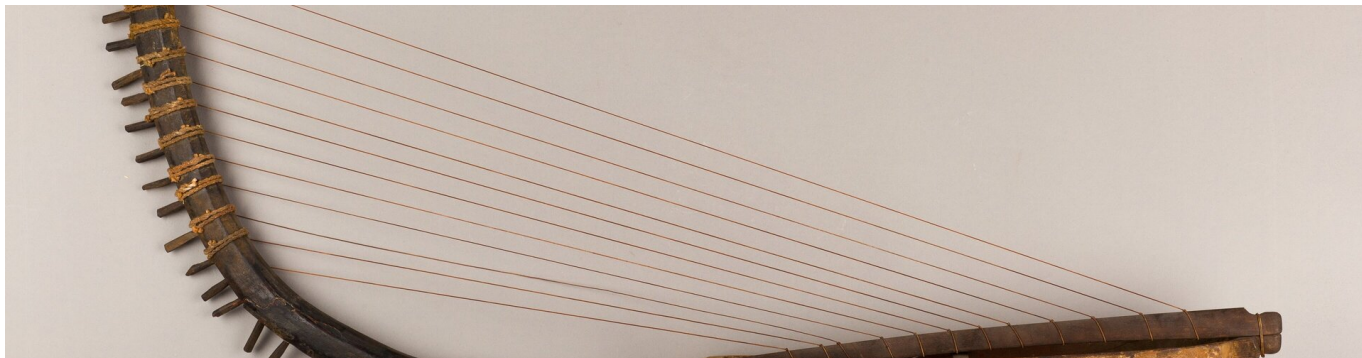

Prehistoryczne i starożytne instrumenty muzyczne

- [Prehistoryczne i starożytne instrumenty muzyczne](#)

Prehistoryczne i starożytne instrumenty muzyczne

Źródło: online-skills, licencja: CC0.

Ważne daty

ok. 2 mln lat - 3400/2000 p.n.e. - epoka kamienia

ok. 2 mln lat - ok. 11 000 p.n.e. - paleolit

ok. 10 000 - ok. 5000 p.n.e. - mezolit

ok. 9000 - ok. 3400/2000 p.n.e. - neolit

ok. 6000 - ok. 3400/2000 p.n.e. - eneolit/chalkolit/epoka miedzi

ok. 3400 - ok. 1200/750 p.n.e. - epoka brązu

ok. 1200 p.n.e. - początek epoki żelaza

Uwaga!

Daty epok są orientacyjne i niekiedy nakładają się na siebie, ze względu na to, że na różnych terenach epoki zaczynały się i kończyły w różnym czasie.

Scenariusz lekcji dla nauczyciela

Scenariusz zajęć do pobrania.

I. Muzyka w ujęciu historycznym – periodyzacja, język, właściwości i charakterystyka.

1. Muzyka w prehistorii. Uczeń:

- 1) wymienia i omawia hipotezy dotyczące powstania muzyki;
- 2) opisuje instrumenty prehistoryczne.

2. Starożytność (Egipt, Grecja, Rzym i in.). Uczeń:

- 1) wymienia i omawia funkcje muzyki (użytkowa, obrzędowa, rozrywkowa, wojskowa);
- 2) rozróżnia i charakteryzuje gatunki muzyczne związane z teatrem antycznym (hymn, oda);
- 3) wymienia i klasyfikuje starożytne instrumenty muzyczne (np. harfa, lira, kithara, aulos, fletnia Pana, sistrum, organy hydrauliczne, tuba, róg, trąbka i in.);
- 4) omawia miejsce muzyki w nauce i filozofii starożytnej (Pitagoras – teoria muzyki, Platon i Arystoteles – znaczenie muzyki w wychowaniu młodego pokolenia, wartości etyczno-moralne).

II. Analiza i interpretacja dzieł muzycznych. Uczeń:

2. nazywa i porządkuje główne nurty, gatunki i style muzyczne, wskazuje formy wypowiedzi artystycznej spoza tradycyjnej klasyfikacji, uzasadniając swoją wypowiedź.

III. Tworzenie wypowiedzi związanych z historią i kulturą muzyczną. Uczeń:

1. wypowiada się w formie ustnej (np. dyskusja, prezentacja, debata) i/lub pisemnej (np. esej, referat) o dziełach muzycznych w oparciu o podstawową terminologię.

Nauczysz się

wykazywać hipotezy dotyczące przyczyny wytwarzania pierwszych instrumentów przez człowieka;

rozróżniać i charakteryzować rodzaje instrumentów prehistorycznych;

charakteryzować zachowane zabytki z instrumentarium prehistorycznego;

- przedstawiać starożytne klasyfikacje instrumentów muzycznych;
- klasyfikować starożytne instrumenty zgodnie ze współczesną klasyfikacją;
- określać pochodzenie instrumentu;
- wykazywać funkcję instrumentów w starożytnych kulturach muzycznych.

Epoka prehistoryczna

Epoka prehistoryczna jest najdłuższym okresem w dziejach ludzkości. Jej początek wyznacza się ok. 2 milionów lat temu wraz z pojawieniem się na terenach Afryki Homo habilis – człowieka zręcznego, a w Europie rozpoczyna się około miliona lat później. Epokę tę kończy moment wynalezienia pisma, które całkowicie zmienia oblicze ludzkiej kultury. Niewiele wiemy na temat muzyki tego okresu. Wszelkie badania prowadzi się głównie metodami archeologicznymi. Elementem równie istotnym jest analiza naskalnych malowideł.

Paleolityczne rysunki naskalne z jaskini Trois Frères, [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Les_Freres_-_Cave_Painting_-_The_Fox.jpg), CC BY-SA 4.0

Początki muzyki

Istnieje kilka teorii dotyczących początków muzyki. Do najważniejszych należą: teoria Herdera wywodząca się z języka. Uprawianie muzyki miało być próbą imitacji dźwięków ludzkiej mowy. Z kolei Darwin wskazywał, że prapoczątki muzyki mogą wiązać się z czynnikiem melodycznym – próbą imitacji głosów zwierząt, w szczególności ptaków. Wskazywano również, że u jej początków mogą leżeć zachowania emocjonalne objawiające się nieartykułowanymi zawołaniami, czy też atawistycznymi okrzykami. Sachs wskazuje, iż prawdopodobnie pierwszym czynnikiem warunkującym powstawanie instrumentów, był czynnik motoryczny, w wyniku którego powstawały dźwięki. Na początku było to tupanie, klaskanie lub uderzanie dłońmi o uda. Na podstawie takich obserwacji powstały pierwsze instrumenty zderzane w formie kijków, prętów, tykw, rur lub płytek. Innym przykładem instrumentów, w których czynnik motoryczny odgrywa ważną rolę – są grzechotki. Często były wykonywane z kamieni, drewna lub metalowych płytek. Prawdopodobnie przypominały instrumenty, które jeszcze dzisiaj można odnaleźć u kultur pierwotnych Afryki, Indonezji czy Ameryki Południowej.

Grzechotka z Papui-Nowej Gwinei, [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Grzechotka_z_Papui-Nowej_Gwinei.jpg), CC BY-SA 3.0

Instrumenty

Instrumenty pełniły też funkcje obrzędowe i magiczne. Tarła i czuryngi – różnych rodzajów i kształtów – związane były z płodnością, ale także z rytuałami pogrzebowymi i erotycznymi. Łuki muzyczne były u niektórych plemion związane z symboliką ziemi i księżyca.

Wykorzystywano je np. podczas inicjacji dziewcząt. Funkcję rytualną pełniły również bębny – głównie w postaci wydrążonych pni drzew.

Prehistoryczne i starożytne instrumenty muzyczne, online-skills, CC BY 3.0

Zabytki archeologiczne

Z epoki kamienia łupanego pochodzą piszczałki i gwizdki. Są to najstarsze odkryte do dnia dzisiejszego instrumenty. Wytworzone zostały z kości nogi renifera. Za ich pomocą można było wydać tylko jeden dźwięk, dlatego uważa się, że były raczej instrumentem sygnałowym.

Z okresu ostatniego zlodowacenia, z kultury oryniackiej, pochodzą piszczałki krawędziowe z otworami palcowymi – prototyp fletów. Były to piszczałki kościane, które miały różną liczbę otworów (3–5). Był to najprawdopodobniej pierwszy instrument melodyczny. Znane są flety z jaskini Hohle Fels w Niemczech oraz z pobliskiej jaskini Geisenklösterle, a także flet Divje Babe odkryty w Słowenii. Ich wiek określa się na 43 000 lat.

Flet znaleziony w Divje Babe w Słowenii, wikimedia.org, CC BY-SA 3.0

W neolicie pojawiają się gliniane bębny i ręczne kotły. Znaleźiska wskazują, że ich korpusy były zdobione, co świadczy o ich funkcji rytualnej. Posiadają specjalne uszka do przymocowania membrany. Z tego samego okresu pochodzą również grzechotki wykonane z gliny, przedstawiające zazwyczaj ludzi lub zwierzęta.

Z epoki brązu zachowały się metalowe okucia rogów zwierzęcych, a także rogi w całości wykonane z metalu imitujące rogi zwierzęce. Szczególną formą tego instrumentu są skandynawskie lury. Z epoki tej pochodzą także trąbki, płytki, klaskanki i gliniane grzechotki.

Rozwój instrumentów

Mimo iż rozwój instrumentów starożytnych jest lepiej udokumentowany z racji pojawiającego się już pisma, wiele kwestii nadal pozostaje spornych. Dotyczy to zarówno przeznaczenia instrumentów, sposobów gry, jak i ich pochodzenia. Sytuację komplikuje fakt przenikania się wielu kultur, wynikający z ekspansji gospodarczej lub militarnej. Doskonałym przykładem może być rozszerzanie się strefy wpływów Fenicjan na cały basen Morza Śródziemnego. Dzięki temu zjawisku w wielu śródziemnomorskich kulturach starożytnych odnajdziemy podwójne piszczałki fenickie. W Starożytnej Grecji stanowiły one prawdopodobnie pierwszą formę aulosu.

Niektóre źródła starożytne przekazują nam informacje o instrumentach w traktatach lub księgach. Informacje w nich zawarte dotyczą nie tylko opisu instrumentów, ale także ich klasyfikacji. W starożytnych Chinach klasyfikację taką opisuje *Księga Obrzędów* z dynastii Czou, a w starożytnych Indiach piąta weda *Natjaśastra*.

Klasyfikacja Sachsa wyróżniająca grupy: chordofony, aerofony, membranofony i idiofony.

- Do grupy **chordofonów** należały liry. Występowały praktycznie w całym basenie Morza Śródziemnego. W starożytnej Grecji lira była instrumentem przeznaczonym dla amatorów i była traktowana jako instrument ćwiczebny. Cechowała ją dość prosta budowa, posiadała siedem strun z możliwością ich strojenia i przestrajania. Pudło rezonansowe liry wykonane było ze skorupy żółwia i zwierzęcej skóry, a dołączone ramiona były drewniane. Wynalezienie liry przypisuje się boskiemu dziecku – Hermesowi.

Grecka lira, ats.ancientlyre.com, CC BY 3.0

Profesjonalnym instrumentem strunowym była Kithara. Grało się na niej w pozycji stojącej, często przy użyciu dużego plektronu. Ciężki instrument podtrzymywany był pasem, który przymocowany był do lewej ręki. Typem liry był też hebrajski kinnor oraz liry asyryjskie.

Ważnym starożytnym chordofonem były harfy. Szczególną popularność zyskały one w Egipcie, gdzie pełniły funkcję narodowego symbolu. Występowała w różnych formach charakterystycznych dla kolejnych epok.

Najstarsze były harfy łukowe. Był to bardzo duży instrument stawiany na ziemi, a jego strunnica przypominała dawny łuk muzyczny. Jej dolna część tworzyła **rezonator** ozdobiany często parą boskich oczu, których zadaniem była ochrona przed złem. Harfa taka posiadała zazwyczaj 6–8 strun. W ikonografii instrument ten często przedstawiany jest jako akompaniujący śpiewakom lub flecistom. Prawdopodobnie występowały też zespoły harf składające się nawet z 7 instrumentów. Z czasów Nowego państwa pochodzą kolejne formy harf. Harfa stojąca mogła posiadać od 8–16 strun. Grały na niej zazwyczaj kobiety w pozycji stojącej. Posiadała łukowo wygięte pudło rezonansowe ozdobiane licznymi ornamentami, często o charakterze roślinnym. Kolejną odmianą tego instrumentu była mała harfa ramieniowa, posiadająca zaledwie 3–5 strun podczas grania trzymane na ramieniu. Jeszcze mniejsze rozmiary miały harfy ręczne (tzw. harfy śpiewacze) kształtem przypominające rodzaj sierpa, niekiedy umieszczane na stole lub stojaku. Za czasów faraona Ramzesa III pojawiały się także wielkie harfy, wielkości wzrostu dorosłego mężczyzny. Przeznaczone były do użytku świątynnego i grali na nich jedynie kapłani. Świadectwem wpływów Azji Przedniej jest pojawienie się w Egipcie asyryjskiej harfy kątowej.

Do chordofonów pochodzących z Dalekiego Wschodu należą chińska pięciostrunowa cytra Guqin, a także indyjska wina.

- Do **aerofonów** zaliczyć można wszelkiego rodzaju piszczałki i flety pojawiające się niemal we wszystkich kulturach. Do ciekawych przykładów starożytnych aerofonów należy rytualny hebrajski róg – szofar. Wytwarzany był z wypolerowanego rogu zwierzęcego, pełnił ważną funkcję liturgiczną w świątyni jerozolimskiej. W czasach biblijnych często też

obwieszczał ważne wydarzenia, takie jak alarm wojenny, zawarcie pokoju, zbliżające się niebezpieczeństwa, ogłoszenia postu, zawiadomienia o rozpoczęciu roku jubileuszowego.

Innym wartym uwagi areofonem jest chiński instrument sheng. Jest to rodzaj harmonijki ustnej zbudowanej z części ustnikowej oraz kilkunastu piszczałek zaopatrzonych w pojedynczy otwór palcowy i stroiki przelotowe. Nie wszystkie piszczałki służyły do wydobywania dźwięków, część z nich pełniła jedynie funkcję ozdobną. Budowa instrumentu umożliwiała jednocześnie wydobywanie nawet do kilku dźwięków.

- Do popularnych **membranofonów** należały bębny obręczowe, charakterystyczne dla kultury greckiej i hebrajskiej, i sumeryjskiej. Bębny pełniły też ważną rolę w starożytnych Chinach i Indiach.

Instrumentem wspominanym już przez Bharatę jest mridanga. Był to indyjski bęben z glinianym korpusem i podwójną pergaminową membraną. Jej napięcie było regulowane przez skórzaną pasek. Innym bardzo popularnym instrumentem perkusyjnym była tabla – składająca się z dwóch zestrojonych ze sobą bębnów zwanych Dajan i Bajan. Korpusy instrumentów mogły być wykonane z różnych materiałów, najczęściej były to drewno i metal. Na membrany – najczęściej ze skóry koziej – nakładana była specjalna pasta zwana syahi, która umożliwia nastrojenie bębnów na odpowiedni dźwięk.

Mridanga – bęben dwumembranowy, [wikimedia.org](#), CC BY-SA 3.0

- Do grupy **idiofonów** należały: kołatki, grzechotki – w tym sławne egipskie sistrum. Wydobywano z nich dźwięk poprzez zderzanie, pocieranie lub potrząsanie. Ciekawym przykładem klaskanek były instrumenty egipskie w formie rąk.

Egipskie klaskanki z kości słoniowej w kształcie ludzkich rąk, [wikimedia.org](#), CC BY-SA 3.0

Unikatowym idiofonem był chiński instrument Bianqing. Składał się z zestawu kamiennych sztab w kształcie litery „L”, uporządkowanych melodycznie i zawieszonych na drewnianej ramie. Dźwięki wydobywa się za pomocą specjalnych pałeczek. Podobnie jak Bianzhong (zestaw metalowych dzwonów), był często wykorzystywany podczas muzyki ceremonialnej i dworskiej.

Bianqing, [wikimedia.org](#), CC BY-SA 3.0

Zadania

Ćwiczenie 1

Instrumentem pochodzącym z epoki kamienia łupanego są:

☐ lury

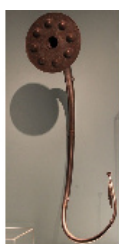
☐ liry

☐ piszczalki z kości

Ćwiczenie 2

Przyjrzyj się wybranym ilustracjom i dopasuj do nich odpowiednią nazwę instrumentu.

Lur, Bęben szczelinowy, Łuk muzyczny, Czurynga, Piszczalka krawędziowa

.....

.....

.....

.....

.....

Inna wersja zadania

Ćwiczenie 3

Przeciągając podane elementy przyporządkuj instrumenty do nazwy regionu, z którego pochodzą.

Egipt, Grecja, Chiny, Indie

.....

.....

.....

.....

Inna wersja zadania

Ćwiczenie 4

Wskaż, jakie czynniki spowodowały powstawanie i rozwój instrumentów w czasach prehistorycznych?

☐ Czynn timer rytualny – wykorzystanie instrumentów w obrzędach.

☐ Czynn timer motoryczny – wyrażanie emocji za pomocą ruchu.

☐ Czynn timer melodyczny – naśladowanie mowy i odgłosów zwierząt.

Ćwiczenie 5

Połącz w pary słowo z odpowiadającą mu definicją.

Idiofony

część instrumentu służąca wzmacnianiu jego dźwięku.

Rezonator

instrumenty, w których źródłem dźwięku jest napięta, drgająca struna.

Membranofony

instrumenty, w których źródłem dźwięku jest ciało stałe o naturalnej sprężystości.

Chordofony

instrumenty, w których źródłem dźwięku jest drgający słup powietrza.

Aerofony

instrumenty, w których źródłem dźwięku jest napięta, drgająca membrana.

Ćwiczenie 6

Na jakiej podstawie wnioskuje się na temat prehistorycznych instrumentów muzycznych?

☐ przedstawień plastycznych

☐ pisemnych traktatów

☐ znalezisk archeologicznych

Ćwiczenie 7

Przyporządkuj do każdego regionu nazwę instrumentu.

Grecja

vina

Chiny

guqin

Izrael

naos-sistrum

Egipt

szofar

Indie

kithara

Słownik pojęć

Aerofony

grupa instrumentów muzycznych, w których źródłem dźwięku jest drgający słup powietrza, pobudzony odpowiednim zadęciem.

Chordofony

grupa instrumentów, w których źródłem dźwięku są napięte struny.

Idiofony

grupa instrumentów muzycznych, w których źródłem dźwięku (tzw. wibratorem) jest sprężysty element drgający (np. płytka, sztabka, pręt, rura, blaszka – tzw. języczek, naczynie z metalu, kamienia, drewna, szkła).

Membranofony

grupa instrumentów muzycznych, w których źródłem dźwięku jest drgająca membrana, np. skóra lub błona napięta na rezonatorze (tzn. na części instrumentu współbrzmiającej ze źródłem dźwięku i wzmacniającej jego brzmienie).

Rezonator

układ akustyczny, w którym następuje wzmocnienie drgań przy odpowiedniej częstotliwości pobudzenia.

Źródło:

encyklopedia.pwn.pl

Biblioteka muzyczna

